

Tentoonstelling

Sieraden

makers & dragers

In de collectie van Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen (het Tropenmuseum, het Afrika Museum en Museum Volkenkunde) bevinden zich zo'n 30.000 sieraden, afkomstig uit alle delen van de wereld.

Samburu-meisje uit Kenia.
Fotograaf: Mario Gerth

Van 13 december 2017 t/m 3 juni 2018 presenteert Museum Volkenkunde in Leiden de grootste verzameling sieraden in een Nederlands museum ooit. Tijdens de tentoonstelling *Sieraden – makers & dragers* zullen meer dan duizend sieraden worden geëxposeerd. Naast sieraden uit de museumverzameling zijn er ook ontwerpen te zien van hedendaagse sieradenmakers uit verschillende delen van de wereld. Deze hedendaagse sieraden laten de waardering zien voor traditionele technieken, motieven en materialen, die soms gecombineerd zijn met hedendaagse technieken.

Sieraden – makers & dragers zorgt niet alleen voor bewondering en kijkplezier wat betreft de getoonde sieraden, maar zoomt ook in op bijzondere verhalen van dragers, makers en de verschillende technieken. De tentoonstelling is een ode aan sieradenmakers, die bij veel culturen in hoog aanzien staan. De sieraden

zijn onderverdeeld in vier categorieën: sieraden die gemaakt zijn van natuurlijke materialen, zilver, goud en kralen.

Bijzondere sieraden uitgelicht

In dit artikel wordt uit iedere categorie één bijzonder sieraad belicht dat te zien is tijdens de tentoonstelling. Uit de categorie 'natuurlijke materialen' is gekozen voor een hanger van jade, de zogenaamde Hei Tiki. Deze hanger komt van de Maori uit Nieuw-Zeeland. Wat betreft 'zilver' wordt iets verteld over een bijzondere bruidskroon uit Noorwegen van het nomadische volk de Sámi.

Bij de categorie 'goud' staan de zogenaamde Mamuli centraal, oorhangers uit Sumba, Indonesië. Dit sieraad staat symbool voor vrouwelijke vruchtbaarheid. En ten slotte wordt een prachtig kralensieraad van de Samburu uit Kenia besproken.

* Marjolein Pas is conservator in opleiding bij Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen.

Hanger van jade uit Nieuw-Zeeland

Hanger van jade

(representatie van een voorouder).

Jade, Abalone schelp, dierlijk bot, plantenvezel, 2 x 6,5 x 13 cm, Maori, Nieuw-Zeeland, TM-A-1652, Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen.

In de natuur zijn ontelbare materialen te vinden die de mens gebruikt voor het vervaardigen van sieraden. Enkele voorbeelden hiervan zijn: zaden, vruchten, schelpen, (edel-) stenen en hout, maar ook wordt dierlijk materiaal, zoals ivoor, bot, schildpad en klauwen gebruikt.

Jade is een edelsteen: een mineraal dat doorgaans geslepen wordt voor de verwerking tot een sieraad. De Maori's uit Nieuw-Zeeland gebruiken onder andere Jade voor de vervaardiging van sieraden. Jade wordt door hen pounamu genoemd en is het meest waardevolle materiaal dat de Maori's kennen.

In Nieuw-Zeeland wordt de steen gevonden in bepaalde rivieren en op verschillende plekken op het Zuidereiland, dat door de Maori 'Te Wai Pounamu' genoemd wordt. Dit betekent the water of jade.

Hei Tiki

Deze Hanger van jade (representatie van een voorouder) dateert van voor 1887 en is gemaakt van jade en

Abalone schelp, paua in de taal van de Maori (Haliotis sp). Het is bedoeld als borstplaat en hangt aan een bruin koordje dat aan de bovenkant van de hanger bevestigd is en waaraan een kokertje van dierlijk bot zit. De hanger komt zeer waarschijnlijk uit het Canterbury gebied van de Maori tribe Ngai Tahu op het Zuidereiland en is gemaakt van lichtgekleurde jade uit het Whakatipu meer.

De algemene benaming voor een sieraad als deze is Hei Tiki. Het Maori woord hei betekent 'hanger' (sieraad dat om de nek gedragen wordt) en tiki betekent 'mens'. Binnen de mythe van de Maori was Tiki de eerste mens die door de god Tane was geschapen. Een Hei Tiki wordt door zowel mannen als vrouwen gedragen ter nagedachtenis van de voorouders die de hanger in het verleden hebben gedragen en wordt van generatie op generatie doorgegeven. Vaak zijn de ogen van de Hei Tiki ingelegd met Abalone schelp en zijn de handen symmetrisch op de heupen geplaatst. Dit is ook het geval bij de hier getoonde hanger.

Zilveren bruidskroon uit Noorwegen

Bruidskroon

Zilver, laken, glas,
17 x 26 cm, 1845,
Sámi, Noorwegen,
RV-1020-1,
Stichting Nationaal
Museum van
Wereldculturen.

Zilver wordt overal ter wereld al eeuwenlang gebruikt voor het maken van sieraden en als betaalmiddel, het zogenaamde zilvergeld. Vaak werd het zilvergeld omgesmolten om sieraden van te maken. Bij de Sámi speelt zilver al sinds de zeventiende eeuw een economische rol. De Sámi een van oorsprong nomadisch volk met een eigen cultuur noemen hun land Sápmi. Tot voor kort werden de Sámi Lappen genoemd en heette hun land Lapland. Zilver verkregen zij door middel van ruilhandel met Noren, Zweden en Finnen, waarbij zij huiden en vlees (het traditionele Sámi kapitaal) ruilden tegen zilver.

Sámisch zilver

Het Sámische zilver heeft een oorsprong buiten de Sámische gebieden: de zilveren voorwerpen werden gemaakt door zilversmeden die waren gevestigd in de kustgebieden van Noorwegen, Zweden en Finland. Dit kwam doordat de Sámi, behalve tin, nooit zelf metalen hebben kunnen bewerken, aangezien het gereedschap dat hiervoor nodig is, te zwaar was om mee te dragen voor een nomadisch volk. Wel heeft het Sámische zilver een eigen karakter door de specifieke motieven. Een kostbaar zilveren voorwerp gaf de eigenaar status en bleef zoveel mogelijk binnen de familie. Belangrijke zilveren voorwerpen die de Sámi bezitten zijn sieraden, broches, kraagsluitingen,

bekers, kannen, schalen en lepels. Sinds de jaren '60 kreeg het Sámische zilver meer bekendheid doordat Frank Jühl, een bekende Deense zilversmid, zijn zilvergalerie opende in Kautokeino, Lapland. Hier maakt en verkoopt hij zilveren sieraden en voorwerpen met een Sámische oorsprong en motieven, die ook door de Sámi zelf gekocht worden.

Zilveren bruidskroon van de Sámi

Zilver speelt een belangrijke rol tijdens bruiloften bij de Sámi. Het bruidspaar draagt meestal een blauwe feest-koftje, die versierd is met bruidszilver. Naast de zilveren broches op hun kleding, draagt de bruidegom een zilveren gordel en de bruid een zilveren bruidskroon en kraag. De hier besproken Bruidskroon uit Noorwegen dateert uit 1845. De onderkant van de kroon is gevoerd met een reep rood laken, die is vastgenaaid. Dit is mogelijk doordat de rand van de kroon is voorzien van kleine gaatjes. De bovenkant van de kroon bestaat uit zeven bladvormige, naar buiten gestoken stukken zilver. Tussen deze stukken zilver is steeds een gat waarin een verguld belletje is bevestigd. Er ontbreken drie belletjes. De kroon is meer versierd geweest dan nu het geval is. Dat is te concluderen uit het grote aantal lege ringetjes. Verder is de kroon versierd met rode glazen imitatie-edelstenen en een gegraveerd lijnmotief.

Gouden oorsieraad uit Indonesië

Oorsieraad mamuli.

Goud,
5,5 x 6 x 1,5 cm,
Sumba, Indonesië,
RV-Liefkes-335,
Stichting Nationaal
Museum van
Wereldculturen.

Goud is een zacht metaal, hierdoor is het met name geschikt om sieraden mee te maken. Goud is in veel culturen een belangrijk materiaal: het staat voor schoonheid, macht, aanzien, en het wordt vaak geassocieerd met de kracht van de zon en de vernieuwing van het leven. In Indonesië werd goud vooral gevonden op Sumatra. Op andere eilanden, zoals Sumba, was goud afkomstig uit gouden munten die vanaf de zeventiende eeuw door de Nederlanders werden gebruikt als betaalmiddel. Gouden voorwerpen worden op Sumba gezien als belangrijke erfstukken die verbonden zijn met de voorouders, de zogenaamde tanggu marapu.

Mamuli

Gouden sieraden, die een speciale plek innemen bij de bewoners van Sumba, zijn de zogenaamde mamuli: dit zijn oorsieraden in de vorm van de vrouwelijke genitaliën, die symbool staan voor vruchtbaarheid. Er bestaan zowel mannelijke als vrouwelijke mamuli, waarbij de sieraden met spiralen en 'benen' gezien worden als de mannelijke variant en de sieraden zonder extra ornamenten als vrouwelijk.

De mamuli worden op Sumba door de aanstaande bruidegom cadeau gegeven aan de familie van de aanstaande bruid: op deze manier wordt om haar hand gevraagd tijdens een speciale ceremonie.

Ook spelen de mamuli een belangrijke rol tijdens begrafenisceremonies. De geërfde mamuli staan voor rijkdom en mystieke kracht, en worden als heilig object gebruikt bij rituelen om overledenen te herdenken.

Mamuli uit Sumba

Het hier afgebeelde Oorsieraad (mamuli) dateert uit de vroeg twintigste eeuw. Het betreft een mannelijke mamuli (mamuli laki-laki): dit is te zien aan de spiraal motieven en de 'benen' (ledu) waar in dit geval twee kaketoës op zitten. Men gelooft dat de kaketoë de boodschapper is tussen de levenden en de overledenen. Ook staat hij symbool voor eenheid en beschermt hij tegen degenen die kwaad willen doen en voor problemen zorgen.

De mamuli worden nog steeds gemaakt op Sumba. De oorspronkelijk materialen voor dit sieraad waren goud of zilver, maar tegenwoordig wordt ook brons of koper gebruikt. Mamuli hebben soms nog een rituele rol, maar worden vooral vervaardigd als decoratief object en voor Indonesische en andere verzamelaars.

Kralen zijn al zo oud als de mensheid zelf en ze worden gemaakt van de meest uiteenlopende materialen zoals zaden, tanden, steen, klei, glas, schelp, zilver, goud, ivoor en alle andere denkbare materialen. Behalve als sieraden, kunnen ze ook een belangrijke rol spelen als amulet en statusobject.

Glaskralen hebben een bijzondere geschiedenis: ze worden al eeuwenlang geproduceerd in Europa, India en het Midden-Oosten. Vanuit hier werden ze geëxporteerd naar de rest van de wereld, waar ze als ruilmiddel gebruikt werden om inheemse producten te verkrijgen.

In Afrika spelen glaskralen al heel lang een belangrijke rol binnen diverse culturen en worden voor verschillende doeleinden gebruikt: zo geven ze de status van een persoon aan, het lidmaatschap van bepaalde religieuze stromingen, worden gebruikt bij diverse ceremonies, dienen als erfstuk, bieden bescherming en zijn belangrijk als persoonlijke versiering.

Het gebruik van kralen bij de Samburu

De Samburu zijn een overwegend nomadisch volk, waarvan de meeste mensen leven van de veeteelt in het Samburu district in Noord-Kenia. Zij dragen sieraden niet alleen ter bescherming of versiering, maar ook om hun sociale status aan te geven. De materialen die worden gebruikt voor de sieraden zijn zeer divers: leer, touw, knopen, metaal en plastic, maar veruit het belangrijkste zijn de kralen.

Kralen

Kralen komen voor in verschillende vormen en kleuren: deze hebben diverse betekenissen en ook zijn de combinaties van de kralen, vormen en kleuren van belang. Veelgebruikte kleuren bij de Samburu zijn blauw, donkerblauw, en zwart: deze representeren 'de lucht', de plek waar God zich bevindt. Maar ook gebruiken zij veel groene kralen: dit is de kleur van gras, en staat voor 'de zegen' van God.

Samburu meisjes beginnen kralen te verzamelen vanaf de pubertijd: haar eerste kralen krijgt zij van haar vader en de rest krijgt zij als gift van aanbidders. De kralen draagt zij aan verschillende losse halskettingen rond haar nek. Hoe meer snoeren zij bezit, des te aantrekkelijker zij wordt gevonden tot haar moment van trouwen. De halskettingen draagt zij in een steeds groter wordende hoeveelheid, waarvan de laagste ketting haar borsten bedekt en de bovenste tot haar kin reikt.

Halssieraad van de Samburu

Dit kleurrijke halssieraad is onderdeel van een vierdelige sieradenset van de Samburu die bestemd is voor de vrouw. Het halssieraad bestaat uit meerdere

Kralen halssieraad uit Afrika

Halssieraad, onderdeel van een vierdelige sieradenset. Glaskralen, ijzer, rubber, 6 x 38 cm, Samburu, Kenia, TM-5104-1a, Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen.

rijen kralen in de kleuren oranje, wit, groen, rood, blauw, zwart, geel en zilverkleurig. De kralensnoeren zijn parallel aan elkaar vastgemaakt door middel van rubberen slangetjes en ijzerdraad. In het midden van het sieraad is een grote knoop bevestigd.

De vierdelige sieradenset bestaat naast dit halssieraad

uit een hoofdversiering in de vorm van een band die strak om het hoofd gaat, en twee oorversieringen die bestaan uit lusjes van geregen kralen, schijfjes van metaal en metalen kettinkjes. Het vervaardigen van sieraden bij de Samburu wordt gedaan door vrouwen.

Belangrijkste bronnen

- Buijs, C. 2007. *Als het ijs smelt: gevolgen voor de bewoners van de Noordpool*, Leiden/Zutphen (Museum Volkenkunde/ Uitgeversmaatschappij Walburg Pers).
- Ernawati, W. 2013. 'Gold jewellery from Sumba' in Francine Brinkgreve en David J. Stuart-Fox, *Living with Indonesian Art; the Frits Liefkes Collection*, Amsterdam (KIT Publishers), pp. 274-279.
- Nakamura, K. 2005. *Adornments of the Samburu in Northern Kenya: a comprehensive list*, Kyoto (Centre for African Area Studies, Kyoto University).
- Neich, R. 1997. *Pounamu: Maori jade of New Zealand*, Albany, Auckland (David Bateman, in association with Auckland Museum).